

Tampere

Takonraitin ja Värjärinsillan sekä Ratinansuvannon asemakaavan arkeologinen selvitys

FCG Finnish Consulting Group Oy ja Heilu Oy

21.8.2024

Sisällys

1	Tiivistelmä ja arkistotiedot	2
2	Johdanto.....	3
3	Alue	3
4	Menetelmät.....	4
5	Tammerkosken alaputouksen rakentamisen vaiheet	5
6	Vanhat kartat.....	13
7	Maastotyöt.....	18
8	Kohteet.....	20
8.1	Muinaisjäännökset	23
8.2	Muut kulttuuriperintökohteet	27
8.3	Muut kohteet	32
9	Tulokset.....	39
10	Lähteet	41

1 Tiivistelmä ja arkistotiedot

Tammerkosken Hämeensillan eteläpuolisella alueella tehtiin 28.8.2023 arkeologinen inventointi. Tammerkosken pohjan inventoinnissa tarkastettiin ja dokumentoitiin yksi kiinteä muinaisjäännös ja kaksi kulttuuriperintökohdetta sekä kolme muuta kohdetta. Kaksi kohteista on ennestään tuntemattomia. Tutkimukseen liittyy myös Ratinansuvannon vedenalainen inventointi, missä havaittiin kolme kivirakennetta ja yksi laajempi runsaasti puutavaraa sisältävä alue. Ratinan suvannon kohteet tulkittiin muiksi kohteiksi.

Taulukko 1. Tehdyn arkeologisen inventoinnin arkistotiedot.

Arkistoitava tieto	Tiedon kuvaus
Tutkimustyyppi:	Arkeologinen tarkkuusinventointi
Tutkimuslaitos:	Heilu Oy
Tutkimuksen tekijä:	FM Kalle Luoto, FM Eveliina Salo ja FM Sinikka Kärkkäinen
Kenttätöaika:	28.8.2023
Tutkimusten rahoittaja:	Tampereen kaupunki
Muinaisjäännökset:	Tammerkoski 9
Aikaisemmat tutkimukset lähialueella:	Kuitunen & Luoto 2011 Raninen 2014
Aikaisemmat löydöt:	ei löytöjä

Kuva 1. Tarkastusalue kuvattuna pohjoisesta.

2 Johdanto

Elokuussa 2023 toteutettiin arkeologinen inventointi Tammerkosken Hämeensillan eteläpuolisella alueella. Selvitys tehtiin Takonraitin ja Värjärinsillan alueen kaavoituksen tausta-aineistoksi. Tampereen kaupunki tilasi työn FCG Finnish Consulting Group Oy:ltä ja Heilu Oy toteutti inventointityön. Inventoinnista vastasi arkeologi Kalle Luoto apunaan meriarkeologi Eveliina Salo ja arkeologi Sinikka Kärkkäinen. Selvityksen laadintaan osallistui myös FCG:n arkkitehti Minttu Kervinen.

Selvityksessä keskityttiin dokumentoimaan tunnetut kohteet ja määrittelemään niiden käyttötarkoitus historiallisista lähteistä. Lisäksi tavoitteena oli paikantaa mahdolliset ennestään tuntemattomat rakenteet alueelta. Ratinansuvannon arkeologinen vedenalaisinventointi toteutettiin kesäkuussa 2023 Nordic Maritime Group Oy:n toimesta (tutkimusraportti liitteenä).

3 Alue

Ympäristö

Inventointialue sijoittuu Tammerkosken pohjalle, Hämeensillan ja alavoimalan väliselle alueelle sekä Ratinansuvantoon. Kosken pohjalla tutkimusalueen koko on 1,3 hehtaaria. Ratinansuvannossa tutkittu alue on kooltaan noin 7,5 hehtaaria.

Alue kuuluu Tammerkosken alueeseen, joka on yksi ympäristöministeriön vuonna 1995 määrittämistä kansallismaisemista. Tammerkosken kansallismaiseman ytimenä on Tammerkosken teollinen ympäristö. Alueen keskeiset arvot liittyvät mm. Tammerkosken varrelle keskittyneeseen teollisuusperintöön, jota edelleen edustavat Finlaysonin, Frenckellin, Tampellan, Takon ja Verkatehtaan säilyneet teollisuusrakennukset. (Luoto 2021: 2–3.)

Arkeologiset kohteet

Inventointialueen tunnetut arkeologiset kohteet ajoittuvat teolliseen aikaan 1800–1900-luvuille. Alueelta tunnetaan yksi kiinteä muinaisjäännos Tammerkoski 9, mikä on alavoimalaa edeltävän neulapadon perustus. Lisäksi koskessa on muu kulttuuriperintökohde -statuksella jääne Tammerkoski 8. Kyseessä on massiivisen hirsiarkkurakenteen jäänteet, jotka liittyvät verkatehtaan johdinpatoon 1800-luvun lopulta. Tutkimusalueella muina kohteina määritellyt Tammerkoski 6 on mahdollisesti verkatehtaan toimintaan liittyvä puinen rännimäinen rakenne ja Tammerkoski 7 1880–1890-luvulle ajoittuva tilapäispadon perustus. Lisäksi muu kohde Tammerkoski 10 Hämeensillan ympäristössä, mikä liittyy kosken kivirakentamisen puisiin tukirakenteisiin. (Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viimeksi käyty 31.8.2023.) Ratinansuvannosta ei tunneta ennestään arkeologisia kohteita.

Tammerkoskesta ei vuolaan virtauksen ja ajansaatossa tehtyjen ruoppausten vuoksi odotettu löytyvän teollista aikaa vanhempia jäänteitä. Ratinansuvantoon kasautuneeseen sedimenttiin sen sijaan on voinut ajan saatossa kulkeutua monen ikäistä tavaraa.

Tutkimusalueen tutkimushistoria

Inventointialueella ja sen läheisyydessä on aikaisemminkin suoritettu arkeologisia tutkimuksia. Koskenpohjalla havaintoja tekivät vuonna 2011 Tampereen maakuntamuseon tutkijat Hannele Kuitunen ja Kirsi Luoto (Tampere Tammerkoski, Tarkastus koskenpohjalla 22.8.2011). Sami Raninen inventoi vuonna 2014 Tampereen keskustaa (Tampere. Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi 2014.) Frenckellin aluetta tutki viimeksi vuonna 2021 Kalle Luoto (Tampereen kaupunki, Frenckellin asemakaavan muutoksen 8776 arkeologinen selvitys, Heilu Oy). Vedenalaisia tutkimuksia alueella on tehnyt tämän tutkimuksen yhteydessä Nordic Maritime Group Oy 2023 (Tampere, Ratinansuvanto, Arkeologinen vedenalaisinventointi).

4 Menetelmät

Ennen inventoinnin maastovaihetta tutustuttiin alueen lähistöllä aiemmin tehtyihin arkeologisiin tutkimuksiin ja lähiympäristön ennestään tunnettuihin muinaisjäänköksiin Kulttuuriympäristön palveluikkunasta (www.kyppi.fi) saatavissa olevien tietojen pohjalta.

Esitöissä tutkimusalueen historiallisia karttoja ja kuvia käytiin läpi alueen rakentamisen historian selvittämiseksi. Karttoja ja kuvia haettiin Kansallisarkiston ja Maanmittauslaitoksen arkistosta sekä Tampereen kaupunginarkistosta ja Tampereen maakuntamuseon Siiri -tietokannasta. Lisäksi vierailtiin Tampereen kaupunginarkistossa tutkimassa digitoimattomia karttoja Tammerkosken vaiheista, ja Tammerkosken rakentamiseen liittyvää kirjallista aineistoa.

Inventoinnin maastotyöt tehtiin kosken pohjalla 28.8.2023. Inventointimetodina oli silmämääräinen havainnointi, mittaaminen GNSS laitteella ja valokuvaus mallintamista varten. Mallit tehtiin valokuvista rakenteiden koon ja muodon hahmottamiseksi. Malleja ei viimeistelty ja niitä käytettiin kohteiden sijainnin ja muodon määrittämiseen maastokäynnin jälkeen, koska työskentelyaika kosken pohjalla oli lyhyt.

Vedenalaisinventointi Ratinansuvannossa tehtiin 27.6.2023 viistokaikuluotaamalla ja tarkastamalla havaitut kohteet ROV-robotilla.

Raportin koordinaatit on ilmoitettu ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatteina. Jälkityövaiheessa valokuvat luetteloidiin Heilu Oy:n arkistoon Tampereelle ja kartat piirrettiin käyttäen QGIS-paikkatieto-ohjelmistoa. Myös valokuvista koottu yksinkertainen malli on Heilu Oy:n arkistossa.

Kuva 2. Menetelmiin kuului mm. GNSS laitteella mittaaminen ja kuvaaminen. Kuvassa dokumentoidaan neulapadon perustusta. Kuvattu lännestä.

5 Tammerkosken alaputouksen rakentamisen vaiheet

Alaputouksen rakentaminen teolliseen käyttöön alkoi aktiivisemmin 1800-luvun puolivälin jälkeen. Sitä ennen länsirannalla oli toiminnassa värjärin valkki ja valtio siirrätti vuonna 1822 Finlaysonin tieltä yläputouksen rannalta neljä valkkia lisää alaputouksen viereen. Valkkimyllyn puuvasarat vanuttivat veden kanssa villakankaan veraksi. Ratinansuvannon rannalla toimi lisäksi tiilitehdas. (Toiva 2021:61)

Alaputouksen tuntumassa oleva Ratassaari oli yhdistettynä kaupungin puoleiseen rantaan (länsipuoli) sillalla. Kaupunki oli myöntänyt vuonna 1814 luvan rakentaa saareen huvimajan. (Toiva 2021:61) Valtio rakennutti valkkien ja tiilitehtaan energiantarvetta varten Ratassaareen vievän sillan kohdalle padon ja padosta alaspäin seitsemän metriä leveän ja viisikymmentä metriä pitkän puisen vesiruuhen. Muutaman vuoden päästä ruuhen käyttäjäksi tuli vielä yksi valkki lisää sekä kylmäkylpylä. Ratassaaren keskiuoman puolelle rakennettiin ruuhi vuonna 1822 Nahkuri Brummertin parkkimyllyä varten. (Toiva 2021:62)

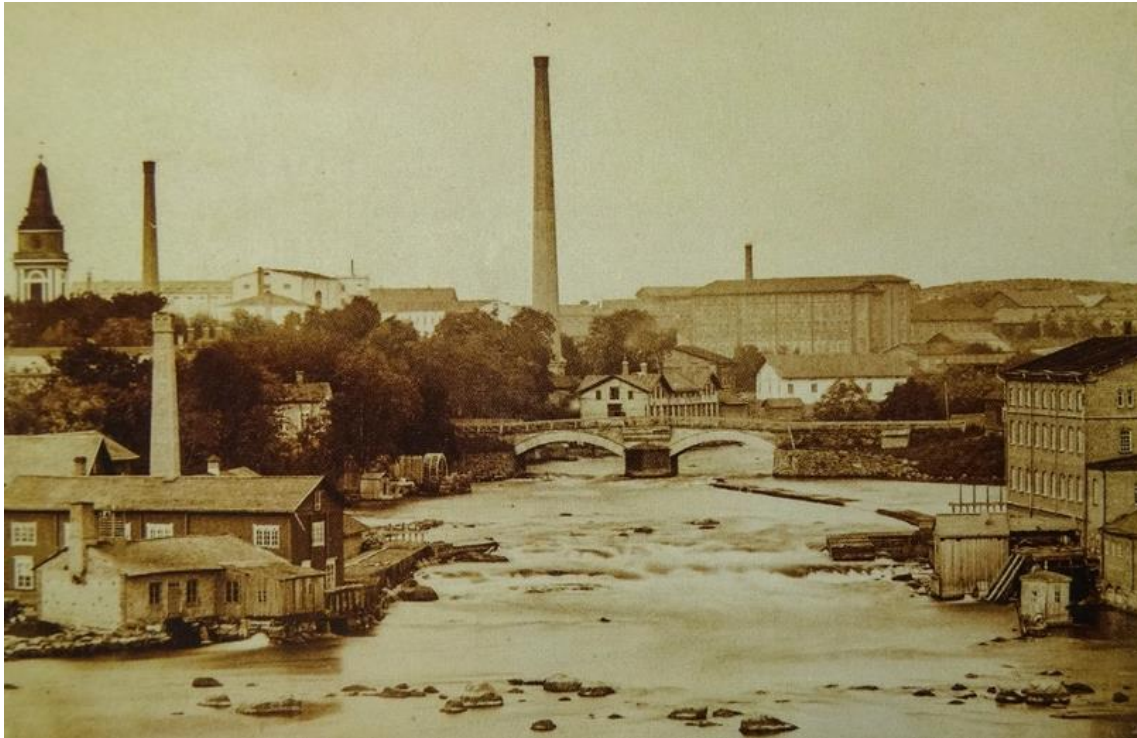
Vesiruuhet olivat tyypillisesti puusta ja kivistä rakennettuja kouruja, joilla ohjattiin vettä vesirattaille tai turbiineille. Ne olivat korkeareunaisia ja päältä osin avoimia. Rakenteet olivat kymmeniä tai satoja metrejä pitkiä ja useita metrejä leveitä. Ruuhirakenteeseen kuului sulut ja

luukkuja, joilla ruuhi voitiin tarvittaessa tyhjentää vedestä esimerkiksi huoltotoimia varten. Ruuhen alapäästä vesi pääsi jälleen virtaamaan vapaasti eteenpäin. (Toiva 2021:24)

Neulantekijä Viktor Renfors sai luvan vuonna 1847 rakentaa Ratassaaren alapuoliselle karikolle konepajan. Karikkoa korotettiin täytemaalla ja se muutettiin sopivaksi saareksi konepajalle sekä siihen liittyvälle kulkuyhteydelle ja ruuhelle. (Toiva 2021:62) Saarelle tehtiin kivireunus suojaamaan maa-aineista veden vaikutukselta. Brummertin ruuhen viereen rakennettiin alaputouksen niskalta 62 metriä pitkä ruuhi 1800-luvun puolivälissä. Renforsin konepaja päättyi vararikoon 14 vuoden toiminnan jälkeen. Henrik Liljeroos vanhempi hankki saaren rakennukset vanuttamoa varten ja myöhemmin vuonna 1870 myös saaren vuokraoikeuden omistukseensa. Renforsin saari muutti nimensä Kehräsaareksi uuden omistajan villan kehruu- ja värjäystoiminnan mukaan. Vanuttamon tarpeisiin rakennettiin myös uusi vesiruuhi. Henrik Liljeroos nuorempi jatkoi isänsä toimintaa 1870-luvun alusta alkaen H.Liljeroosin Värjäys ja veranvalmistustehtaan nimissä. (Toiva 2021:63) Liljeroosin tehdas kasvoi ja menestyi. Vuodesta 1918 alkaen osakeyhtiön nimi on ollut H.Liljeroos Oy. (Toiva 2021:63) Vielä 1970-luvun lopulla tehdasta laajennettiin, mutta vuonna 1986 villankehruu- ja värjäystoiminta loppui. (Toiva 2021:65)

Kuva 3. Oikealla H.Liljeroosin Villakehruu- ja värjäystehtaan rakennuksia Kehräsaarella, keskellä virtaa tehdaskanava ja vasemmalla näkyy Tampereen Kattohuopatehtaan rakennuksia. Kuva 1800-luvun lopusta. (Toiva 2021:63, Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja I.K.Inha.)

Kuva 4. Tammerkosken alaputous vuonna 1885. Taustalla Isosilta, oikealla verkatehdas ja vasemmalla Kattohuopatehdas. (Toiva 2021:62, Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Svante Lagergrén.)

Jokioisten verkatehdas siirrettiin Tammerkosken alaputouksen viereen Hatanpään kartanon puolelle (itäpuoli) putousta vuonna 1856. Alaputouksen itäpuolella sijaitsi tuolloin vain vanha jauhomylly. Tampereen kaupungin puolella virtaa oli jo rakennettu kolme vesiruuhtia. Alaputouksen mylly purettiin ja vuosina 1856–58 kosken rannalle rakennettiin nelikerroksinen punatiilinen tehdasrakennus ja yksikerroksinen värjäämö. Rakennus oli ensimmäinen punatiilinen tehdasrakennus Tammerkosken varrella. Tehtaan käyttövoimaa varten rakennettiin vesiruuhi, jolla vesi ohjattiin kahdelle turbiinille. (Toiva 2021:66) Muutaman vuoden kuluttua tehdas joutui kuitenkin vararikkoon ja sen toiminta jatkui vuonna 1869 perustetun osakeyhtiön Tampereen Verkatehdas Oy:n nimellä. Tammerkosken vesimäärän vaihtelut tuottivat vaikeuksia tehtaan toiminnalle. Toisinaan Näsijärven pinnan alhainen taso aiheutti veden puutetta Tammerkoskessa ja ajoittain suuri vesimäärä koskessa ja Pyhäjärven korkea vedenpinnan taso haittasivat Verkatehtaan turbiinien tuotantoa. (Toiva 2021:67) Toiminta laajeni ja energiantarve tehtaassa kasvoi. Tehdasta laajennettiin 1870-luvulla ja otettiin uudelleen käyttöön Jokioisista siirron yhteydessä hankitut turbiinit. Niitä varten rakennettiin ruuhan päähän erillinen rakennus. Vuonna 1884 tehdas sai luvan siirtää vanhat turbiinit kosken päältä uuteen paikkaan nelikerroksisen tehdasrakennuksen alapuolelle rakennettuun tiiliseen rakennukseen. Verkatehtaasta kasvoi merkittävä teollisuuslaitos alaputouksen varrelle. Vuonna 1900 tehtaassa työskenteli jo 432 työntekijää. (Toiva 2021:68)

Verkatehtaan pahoin lahonnutta vesiruuhtia peruskorjattiin laajasti 1870-luvun lopulla. Talvella 1880–81 Näsijärven pinta oli poikkeuksellisen alhaalla ja koski alkoi jäätymään, mikä haittasi pahasti tehtaan toimintaa. Verkatehdas anoi senaatilta lupaa pidentää johdinpatoa Isonsillan

keskellä olevaan kiviarkkuun saakka ja rakentaa pato virran poikki alaputouksen yläpuolelle. Tavoitteena oli ohjata vapaana virtaavasta valtaväylästä enemmän vettä ruuheen. Tehdas sai luvan toteuttaa haluamansa patorakenteet. Ehtona oli, että niistä ei saanut olla haittaa muille alaputouksen vettä käyttäville, koskeen ei saanut kuljettaa kiviä ja että tilapäinen poikkipato sai olla paikallaan vain muutaman kuukauden ajan ja se piti poistaa ennen kevättulvien alkamista. (Toiva 2021:69)

Kuva 5. Tehtaiden johdinpäätökset kosken keskiosassa ohjasivat vettä vesiruuhin. (Toiva 2021:69, Vapriikin kuva-arkisto.)

Verkatehtaan päätehdasrakennus paloi vuonna 1888. Sen tilalle rakennettiin uusi kolmikerroksinen rakennus, joka modernisoitiin sähkövalaistuksella. Verkatehtaalta alettiin toimittaa sähköä myös vastarannalle Tampereen Kattohuopatehtaan valaistustarpeisiin. (Toiva 2021:70)

Alaputouksen tehtaat hakivat vuonna 1881 lupaa kosken tilapäiseen sulkemismenettelyyn käyttövoiman turvaamiseksi. Lupa saatiin, mutta jo vuonna 1884 anottiin lupaa pysyvän padon rakentamiseen. Lupa myönnettiin edelleen vain tilapäisen padon rakentamiseen. Padotus oli poistettava tai pidettävä avoinna aina silloin, kun yläputouksen pato oli avoinna. Seuraavan kymmenen vuoden ajan syksyllä rakennettiin väliaikainen pato, joka keväisin tulvan uhatessa purettiin. Uudelleen rakentamista varten oli aina haettava lupa. Alaputouksen tuolloiset osakkaat Verkatehdas, Tampereen Kattohuopatehdas, Petersonin Villakehräämö ja Liljeroosin värjäämö sopivat keskenään koskisopimuksen maaliskuussa 1895. Siinä määriteltiin yhteiset säännöt padotukselle ja määriteltiin mm. kullekin kuuluva osuus vesivoiman määrästä. Lisäksi määriteltiin yksityiskohtia ruuhien koosta ja sijoituksesta, mahdollisista kalaportaista ja tukinuittokourun rakentamisesta. Lisäksi sovittiin rakentamis- ja ylläpitokustannuksista. Toukokuussa 1897 saatiin lupa pysyvän padon rakentamiseksi alaputouksen poikki. Ehdoksi asetettiin mm. koskeen

rakennettujen johdinpatojen raivaus pois kosken pohjakorkeuteen saakka. Neulapato kosken poikki valmistui vuonna 1898. (Toiva 2021:71) Neulapato koostui vierekkäin pystyasentoon asennetuista puupalkeista. Sitä voitiin tulva-aikana avata nostamalla yksitellen puupalkkeja pois patorakenteesta. Työ tapahtui käsin. (Toiva 2021:59)

Kuva 6. Alaputouksen neulapato kuvattuna vuonna 1918. Taustalla Verkatehtaan kutomo ja värjäämö. (Toiva 2021:72, Vapriikin kuva-arkisto.)

Vuori-Insinööri K.F. Idestam perusti vuonna 1865 kosken länsirannalle Tampereen Puuhiomon. (Toiva 2021:73) Puuhiomoa varten rakennettiin yksikerroksinen hirsinen ja pärekattoinen rakennus sekä pato ja vesiruuhi. Hiomossa valmistettiin mekaanisesti hiertämällä paperin raaka-ainetta. Tehdas oli lajissaan toinen Suomessa. (Toiva 2021:74) Puuhiomon rakennukset tuhoutuvat tulipalossa vuonna 1873. Puuhiomon osti vuonna 1877 vastaperustettu Tampereen Kattohuopatehdas Oy, joka alkoi valmistaa tulenkestävää kateainetta ja pinkopahvia. Tehdas ajautui kuitenkin konkurssiin ja konkurssipesän hallinto päätyi kehittämään yhtiön toimintoja. Tehtaan sähkövalaistus toteutettiin Verkatehtaan sähkötuotannon avulla ja tehtaan toimintaa jatkamaan perustettiin vuonna 1903 Tampereen Kattohuopa- ja Paperiteollisuus Oy. Kun tehtaan eteläpuolella sijainnut Petersonin villankehruutehdas lopetti toimintansa 1900-luvun alussa, Kattohuopatehdas osti alueen ja perusti siihen mm. uuden puuhiomon. Samalla tehdas sai hallintaansa alaputouksen vesivoimasta yli puolet. (Toiva 2021:75)

Kuva 7. Idestamin perustama puuhiomo ja sen vieressä oikealla vesiruuhi sulkulaitteineen. (Toiva 2021:73, Vapriikin kuva-arkisto.)

Kattohuopatehtaan rakennukset ulottuivat 1900-luvun alussa Ratassaaren päälle. Vuonna 1923 tulipalo tuhosi tehtaan vanhan hiomon ja paperitehtaan vanhan osan. Tehdas uudistettiin ja alettiin valmistaa kartonkia. Tehdas sai myös lyhyemmän nimen vuonna 1932 kun se muuttui Tako Oy:ksi. (Toiva 2021:76) 1930-luvun uudistustöiden yhteydessä Tako täytti suvannon länsireunan lahdelmaa 2400 neliömetrin alalta lisäämaan saamiseksi. (Antila & Mukala 1982, s. 46.) Vuonna 2005 yhtiö on luopunut osuudestaan alaputoukseen ja siihen rakennettuun vesivoimalaitokseen. (Toiva 2021:77)

Kuva 8. Alaputouksen neulapato kuvattuna noin 1912–1928. Oikealla Verkatehtaan vesiruuhi ja vasemmalla Kattohuopatehdas ja sen edustalla Liljeroosin tehtaalle Kehräsaareen johtava ruuhi. (Toiva 2021:76, Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Toivo Paatola.)

Alaputouksen koskisopimuksessa oli 1930-luvulla jäljellä kolme osapuolta: Verkatehdas itärannalla sekä Tako ja H.Liljeroos länsirannalla. Sopimuksesta syntyi riita, kun Verkatehdas alkoi katua tekemäänsä sopimusta, missä sen osuudeksi oli määriteltä 38,39 % kosken vesimäärästä, eikä 50 %, eli koko itäpuolen virtaama, kuten tehdas katsoi nyt oikeudekseen. Itäpuolen tehtaas eivät muutokseen suostuneet ja Verkatehdas yritti irtautua sopimuksesta omalla päätöksellään. Välimiesoikeus katsoi vuonna 1936, että sopimus ja sen määrittelemät osuudet koskeen pysyivät ennallaan. Sen jälkeen osapuolet ryhtyivät yhdessä suunnittelemaan alaputouksen tehokasta käyttöä eli yhteistä patohanketta. (Toiva 2021:160)

Osakkaat perustivat Alakoski Oy:n 6.10.1936 voimalaitoshankkeen toteuttamista varten. (Toiva 2021:161) Kaupungilta saatiin lupa kosken pohjan käyttämiseen rakennuspaikkana sekä Hämeensillan eteläpuolisen altaan ja kosken pohjan perkaamiseen. Kaupunginarkkitehti Bertel Strömmer suunnitteli voimalaitosrakennuksen. Strömmer olisi halunnut säilyttää näkymän Hämeensillalta Ratinan suvantoon sijoittamalla rakennuksen uoman reunalle ja pitämällä sen väriltään vaaleana. (Toiva 2021:162) Tilaaajan tahdosta voimalaitos sijoitettiin keskelle putousta ja siitä tuli punatiilinen. (Toiva 2021:164)

Tammerkosken rantaviiva muotoutui tehtaiden ja vesivoiman rakentamisen tarpeiden mukaan. Rakennusten perustukset toimivat osana rantamuuria. Hämeensillan ja alakosken välinen rantamuri itärannalla sai nykyisen muotonsa 1890-luvulla. (Toiva 2021:169)

Kuva 9. Alakoski Oy:n vesivoimalaitoksen rakennustyömaa kuvattuna 16.4.1937. Taustalla näkyy Verkatehtaan rakennuksia. (Toiva 2021:161, Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja HM Staf.)

Kuva 10. Rantamuurit rakennusvaiheessa 1890-luvulla. Koskessa näkyvät matalan veden aikaan hyvin tehtaiden johdinpadot. (Toiva 2021:169, Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Richard Thulé.)

6 Vanhat kartat

Tammerkosken alimman kosken kehittymistä nykytilaansa voidaan seurata erilaisista kartoista. Pysyvä pato koskeen rakennetaan vasta vuonna 1898 kun neulapato valmistui. Vanhimmat piirrokset ja kartat kuvaavat vapaana virtaavaa koskea ja sen rannoille kehittyvän teollisuuden vesirakentamista.

Hämeensilta on alun perin ollut nimeltään Isosilta. Kosken länsipuolinen alue kuului alun perin Tampereen kaupungille ja itäpuoli Hatanpään kartanolle. Sen vuoksi rakentaminen keskittyi ensin kosken länsirannalle, mikä näkyy myös kartta-aineistossa.

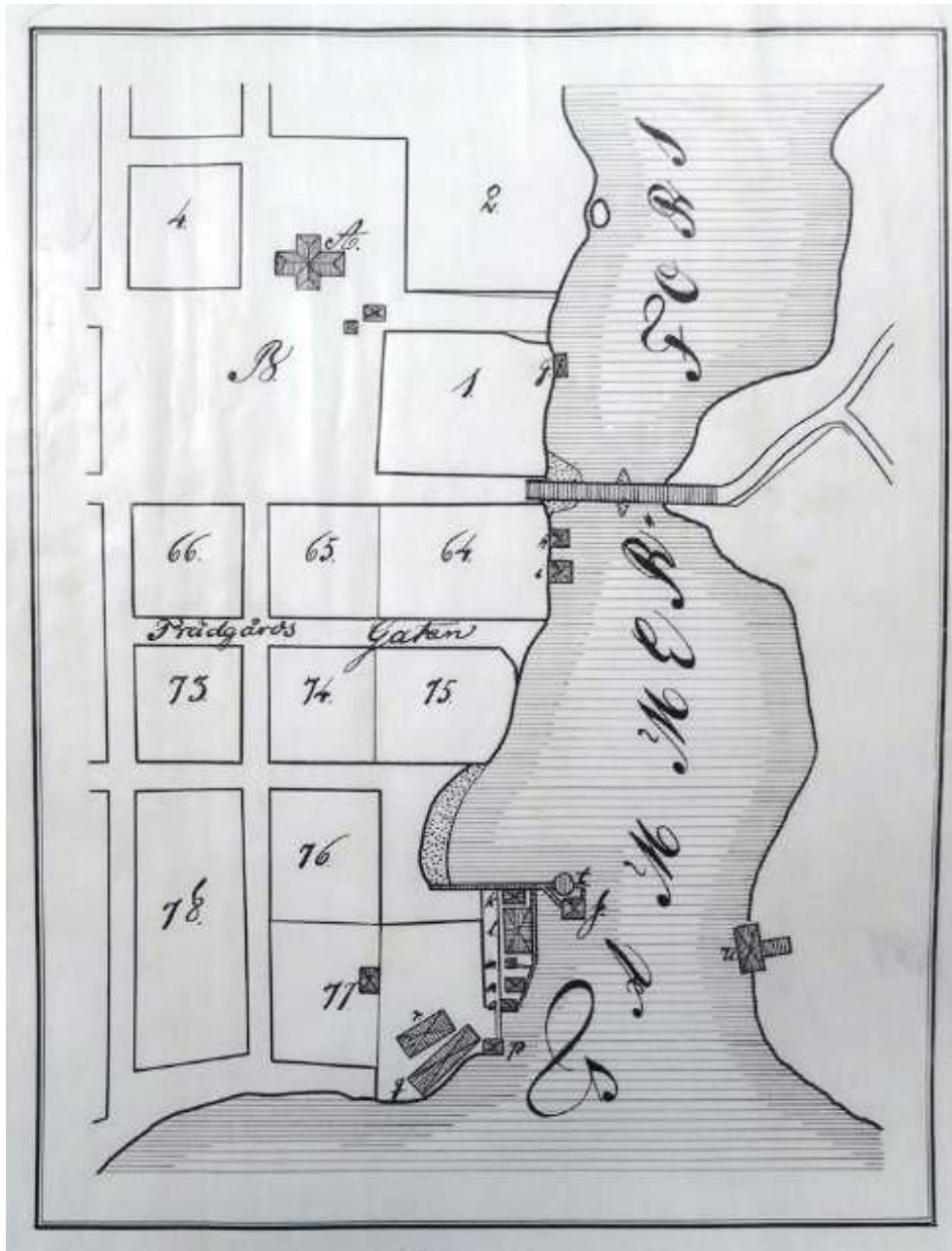
Vuoden 1825 Tammerkosken alajuoksua kuvaavassa kartassa nykyisen Takon alueella on jo teollisuutta. Alueella sijaitsee mm. nahkuri Brummertin parkkimylly ja viisi värjärin valkkia sekä suvannon rannalla tiilitehdas. (Toiva 2021:61–62) Itärannalla on vesivoimalla toimiva jauhomylly.

Vuoden 1842 kartassa jauhomyllyn edustalle on rakennettu johdinpato. Myös koskeen kohti Isosiltaa on kuvattu pitkä patorakenne. Näiden johdinpatojen tarkoituksena oli ohjata vettä teollisuuslaitosten vesiruuhiin. Myös länsirannalla on tapahtunut muutoksia. Kartassa näkyy vesikanavia, joita pitkin vettä on ohjattu laitoksiin. Myös tällä puolen virrassa on lyhyt johdinpatorakenne.

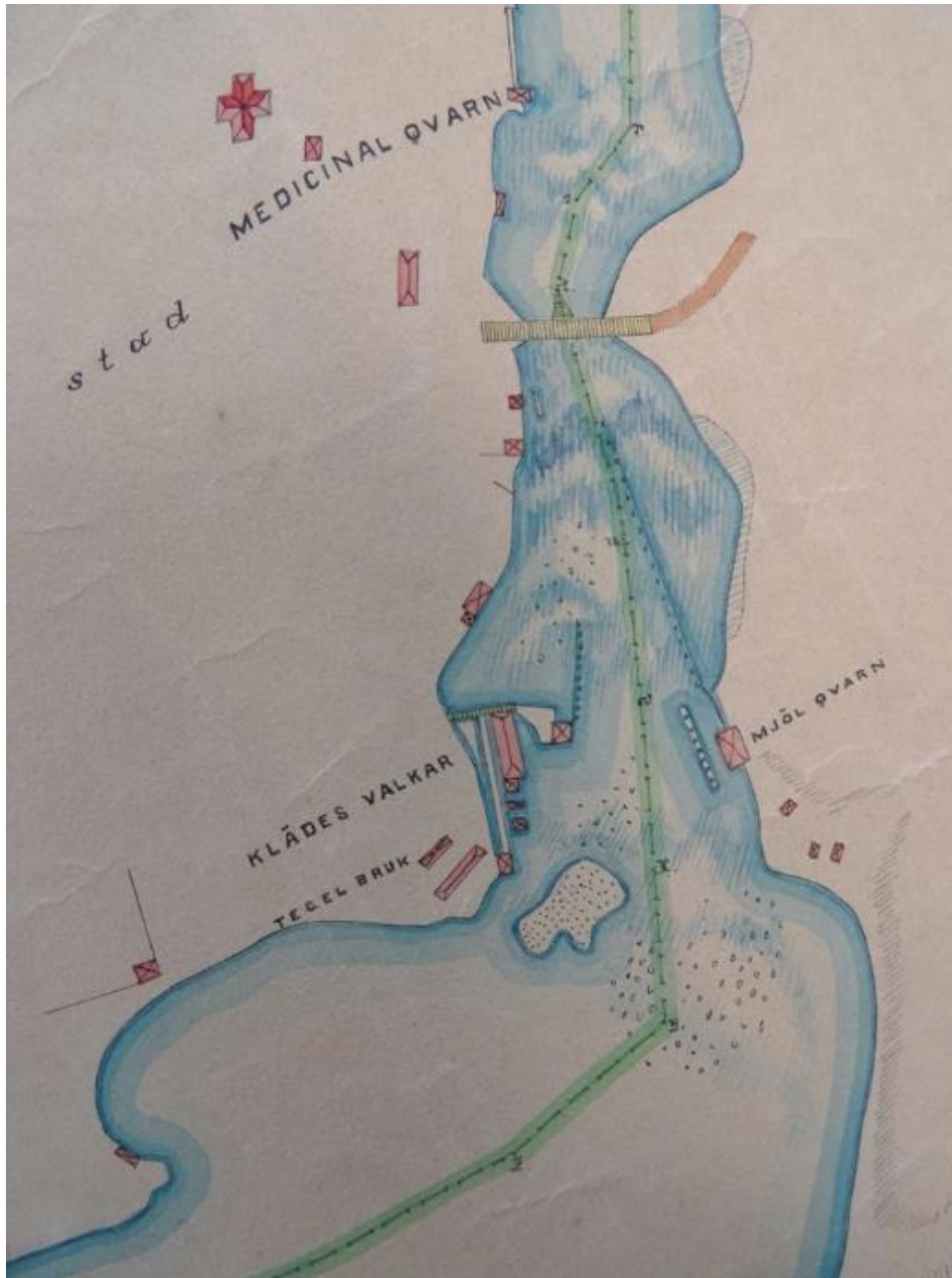
Teollisuuden vaatimukset vesivoiman suhteen kasvavat ja vuoden 1869 kartassa vesiruuhiä näkyy rakennetun molempien rantojen teollisuuden tarpeisiin. Myös Isonsillan alapuolella kosken länsirannalla näkyy vesiruuhi. Kartoissa vesiruuhi on tyypillisesti kuvattu tikapuiden näköisenä rakenteena teollisuuslaitosten kyljessä. Kosken keskeltä itärannalle vettä ohjaava johdinpato näyttäytyy tässä kartassa edeltäjänsä massiivisempänä ja on jo todennäköisesti rakennettu hirsiaurakenteena.

Vuoden 1878 karttaan on esitetty toinen johdinpato pariaksi itäpuolen padolle. Koskea on täytetty rakennusten tarpeisiin erityisesti länsirannalla.

Neulapadon muoto ja sijainti alakoskessa vuonna 1911 on kuvattu piirroksessa Verkatehtaan ja Tampereen Kattohuopatehtaan välissä.

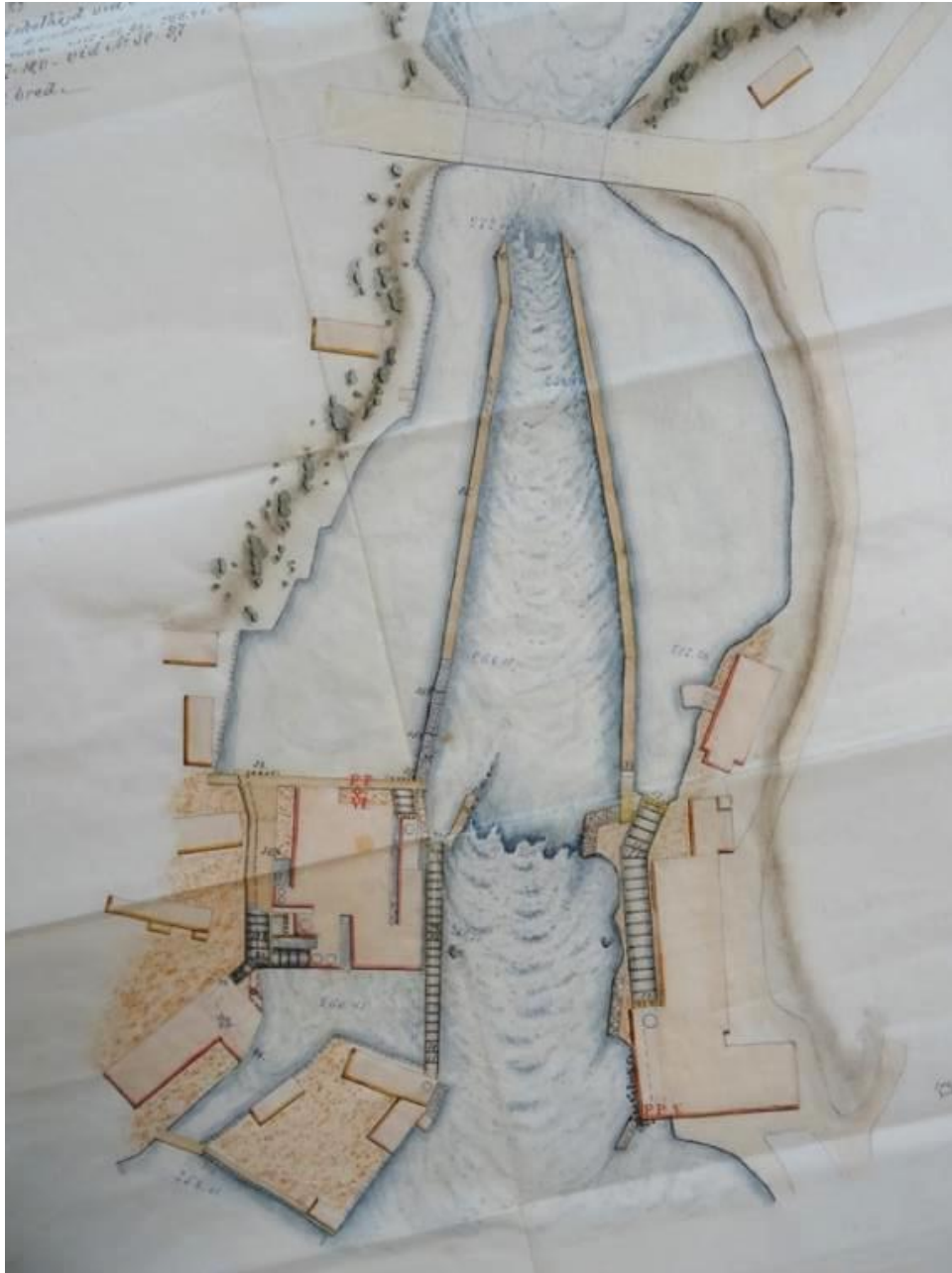
Kartta 1. Tammerkosken alaosan tilanne vuonna 1825. Jauhomylly itärannalla sekä nahkuri Brummertin parkkimylly, värjärien valkit ja tiilitehdas länsirannalla. (Tampereen kaupunginarkisto)

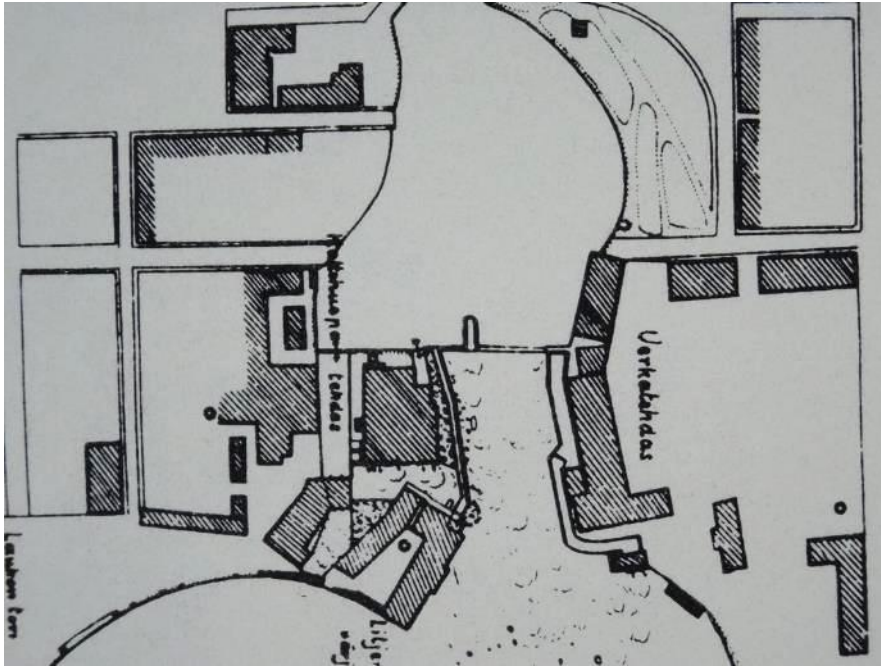
Kartta 2. Tammerkosken alaosan tilanne vuonna 1842. Johdinpatoja on rakennettu koskeen ja länsirannan tehtaiden kanavoinnit ovat muuttaneet maisemaa. (Tampereen kaupunginarkisto)

Kartta 3. Tammerkosken alaosan rakennustilanne vuonna 1869. Koskeen on rakennettu massiivinen Verkatehtaan johdinpato. Tehtaiden vesiruuhet näkyvät tikapuumaisena muotona kartassa. (Tampereen kaupunginarkisto)

Kartta 4. Tammerkosken alaosan tilanne vuonna 1878. Länsipuolen johdinpato on rakennettu. (Tampereen kaupunginarkisto)

Kartta 5. Tammerkosken alaosan tilanne vuonna 1911. Neulapato valmistui koskeen vuonna 1898. (Rasila 1984:734.)

7 Maastotyöt

Kosken pohjalla käytettävissä olevan ajan puitteissa (koski oli kuivana yhden vuorokauden) tehtiin tunnettujen arkeologisten kohteiden koon ja sijainnin mittaukset GNSS-laitteella. Kohteet dokumentoitiin kuvaamalla mallintamista varten. Kaikki vedestä vapaat alueet tutkittiin kävelen. Kosken pohjaan ruopatus uoman länsipuolella havaittiin ennestään tuntemattomia hirrestä ja kivistä koostuvia rakenteita. Pitkänomainen jäännös vastaa rakenteeltaan uoman toisella puolella olevaa Verkatehtaan johdinpatoa, joskin se on ruoppauksen yhteydessä osittain rikkoutunut ja peittynyt kiviainekseen.

Maastotyötä vaikeutti rankka sade ja koskenpohjalle nouseva vesi.

Vedenalaiset tutkimukset

Nordic Maritime Group Oy suoritti vedenalaisen inventoinnin Tampereen Ratinansuvannossa 27.6.2023 osana alueen arkeologista selvitystä. Inventointi tehtiin viistokaikuluotaamalla ja havaitut kohteet tarkastettiin visuaalisesti ROV-robotilla. Virtaus asetti haasteita visuaaliselle tarkastukselle ja niitä suunniteltiin jatkettavaksi kosken kuivaamisen yhteydessä. Kuivaamisen nopeasti muuttunut aikataulu ei mahdollistanut enempää jatkotutkimuksia. Kokonaan tutkimatta jäi vesialue Vuolteensillan ja voimalaitoksen välisellä alueella.

Pohjassa havaittiin kolme yksittäistä rakennetta sekä yksi laajempi puutavaraa sisältävä alue Ratinan rannassa. Kohteet ovat kivirakenteita, jotka liittyvät laiturin tai väliaikaisen sillan perustamiseen tai tukinuitossa käytettyjen sulkupuomien ankkuroimiseen. Todennäköisesti kyseessä on kaksi kivillä täytettyjen hirsiarkkujen jäännettä sekä yksi pitkänomainen kivistä ja puusta koostuva määrittelemätön rakenne. Lisäksi havaittiin laajempi 250 metriä pitkä ja 55 metriä leveä puutavaraa sisältävä alue Ratinan rannassa, mikä liittyy todennäköisesti myös tukinuittorakenteisiin sekä mahdollisesti laiturirakenteisiin. Pohjassa havaittiin myös tukkeja. Havaitut yksittäiset kivirakenteet eivät sijaitse rakennettavaksi suunniteltujen alueiden välittömässä läheisyydessä. Tutkimusraportti vedenalaisesta tutkimuksesta on tämän raportin liitteenä.

8 Kohteet

Muinaisjäännökset

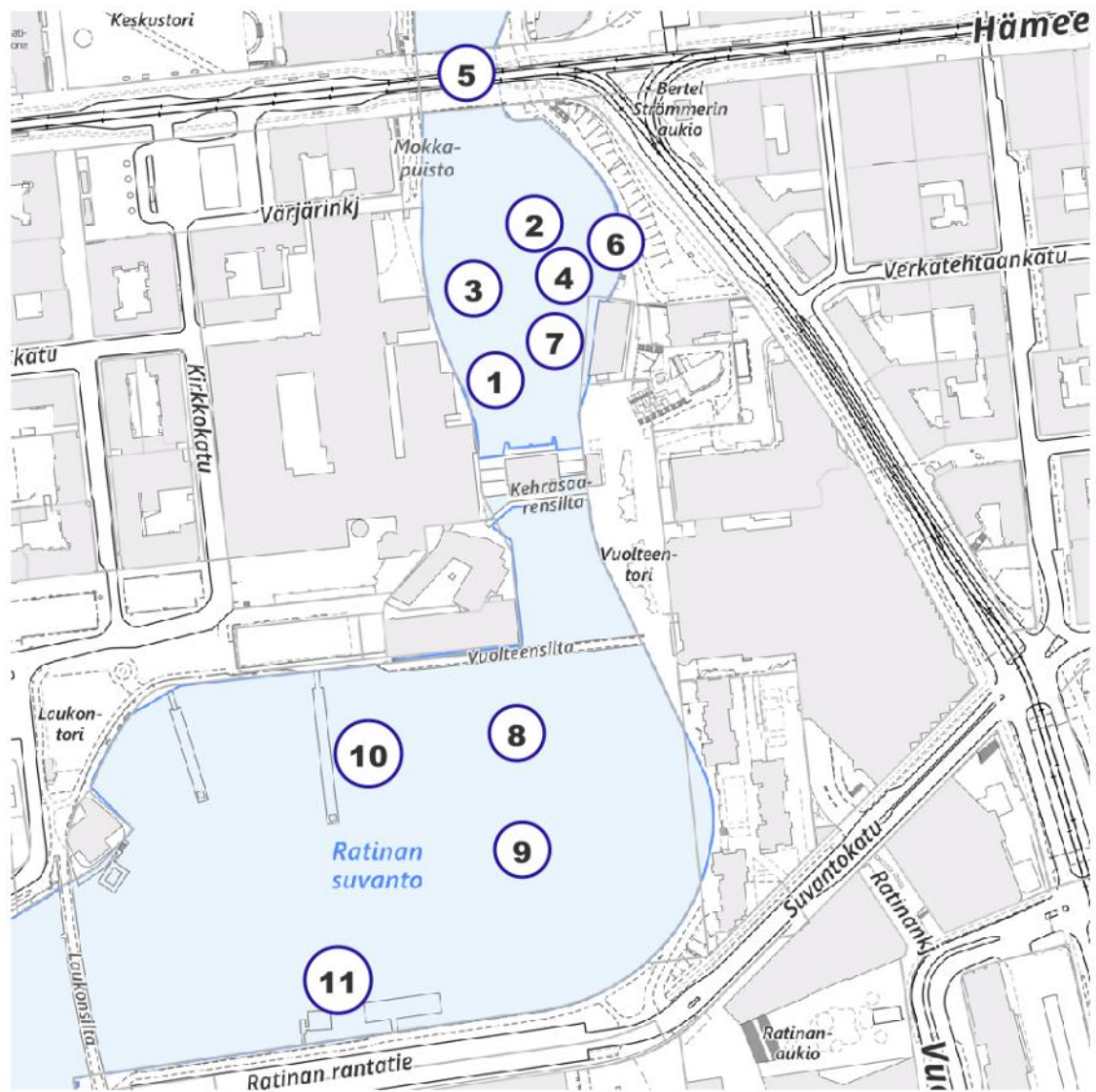
1. Tammerkoski 9 teollisuuskohteet

Muut kulttuuriperintökohteet

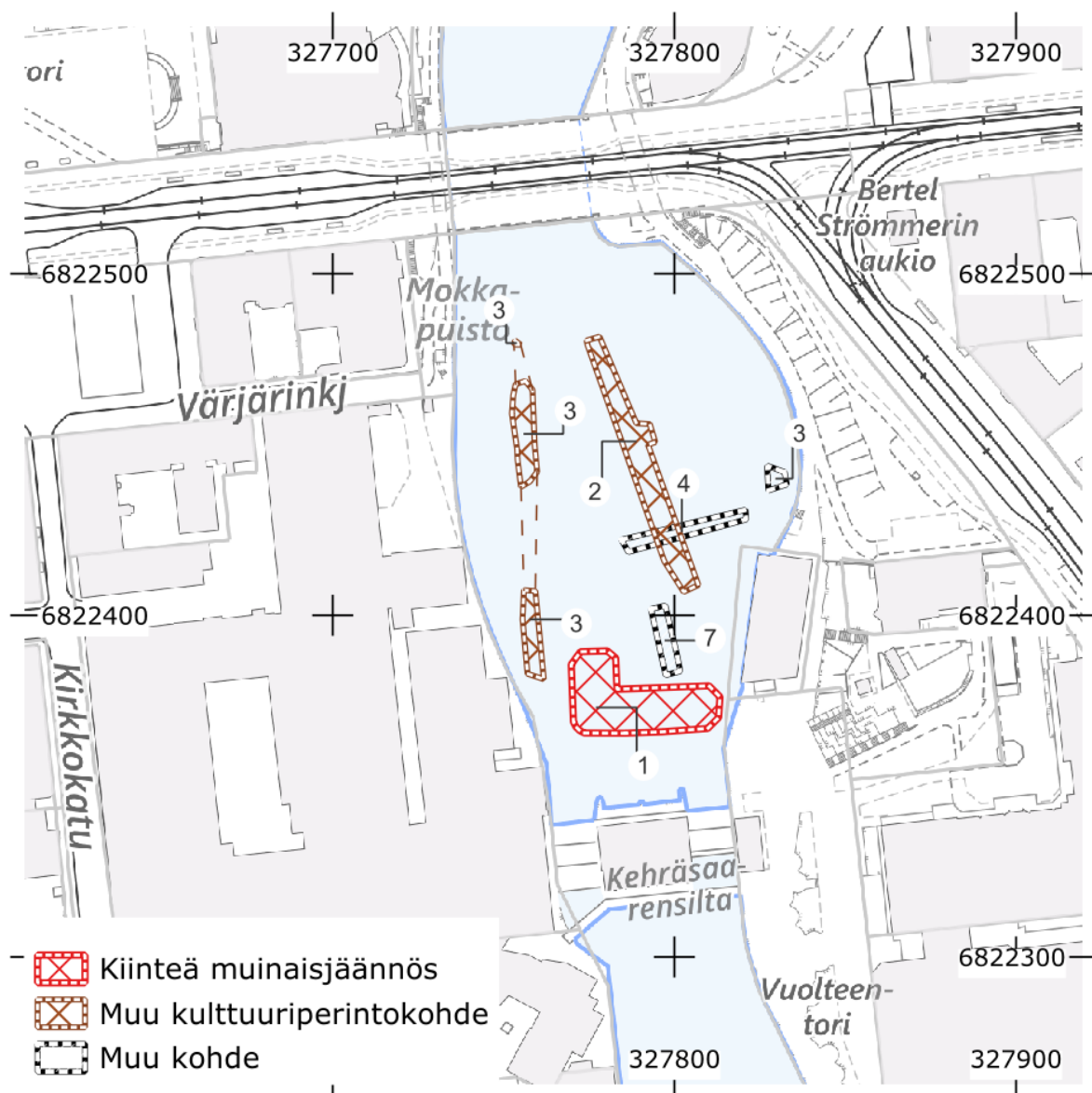
2. Tammerkoski 8 teollisuuskohteet
3. Tammerkoski 11 teollisuuskohteet

Muut kohteet

4. Tammerkoski 7 teollisuuskohteet
5. Tammerkoski 10 teollisuuskohteet
6. Tammerkoski 6 teollisuuskohteet
7. Tammerkoski 12 teollisuuskohteet
8. Ratinan suvanto 1 kulkuväylät
9. Ratinan suvanto 2 kulkuväylät
10. Ratinan suvanto 3 kulkuväylät
11. Ratinan suvanto 4 kulkuväylät

Kartta 6. Yleiskartta kohteiden sijainnista. MK 1 : 3500.

Kartta 7. Kohteet Hämeen sillan ja voimalaitoksen välillä.

8.1 Muinaisjäännökset

1. Tammerkoski 9 (Neulapato)

Nimi: Tammerkoski 9 (Neulapato)

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: 1000023810

Muinaisjäännösstatus: kiinteä muinaisjäännös

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen, 1898 - 1938 (Vuonna 1938 valmistui alavoimalaitos)

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011, Raninen 2014

Koordinaatit: N 6822367 E 327791 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Tammerkosken pohjassa alavoimalan ja Hämeensillan välisellä alueella 10–25 metriä pohjoiseen voimalaitoksen pohjoisseinästä.

Kohde koostuu kiviharkoista rakennetusta kosken pituussuuntaan olevasta matalasta perustuksesta, jonka leveys on 4,5 metriä. Se on muodoltaan tasasivuinen suunnikas, joka on pohjoispäästään pyöristetty. Lohkokivistä tehdyn reunuksen sisäosa on täytetty pienemmillä kivillä ja betonilla. Pituutta rakenteen paremmin säilyneellä eteläkaakkoi - pohjoisluoteissuuntaisella osalla on 8,5 metriä ja sen korkeus pohjasta on 0,7 metriä. Rakenteen huonommin säilyneen samansuuntaisen osan pituus on kuusi metriä. Tämän rakenteen yhteydessä on kosken poikkisuuntaan oleva alue, johon on ladottu kiviä ja niiden päälle on valettu betonia. Betonin päällä on rautaisia kiinnikkeitä.

Pirkanmaan maakuntamuseo dokumentoi Tammerkosken pohjalla havaittuja rakenteita kosken ollessa väliaikaisesti kuivilla 2011. Maakuntamuseon 2014 tekemän tulokinnan mukaan rakenne on Tammerkosken alaputouksen neulapadon jäännös harkkokivestä ja betonista. Patoon liittyy teollisuushistorian lisäksi Tampereen taistelu huhtikuussa 1918, jolloin taistelevat joukot käyttivät patoa Tammerkosken ylittämiseen. (Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viimeksi käyty 31.8.2023.)

Sijaintinsa ja kuvauksensa perusteella Tammerkoski 9 on epäilyksettä alaputouksen neulapadon jäännös. Tarkastuskertomuksen (2011) kartassa kuvattu jäännös vastaa erinomaisesti vuoden 1911 Tammerkoskea esittävässä rekonstruktio kartassa kuvattua neulapatoa (Rasila 1984: 734).

Vuonna 1898 rakennetulla neulapadolla nostettiin alaputouksen vettä tehtaiden tarpeisiin (Rasila 1984: 76). Verkatehtaan ja Tampereen Kattohuopatehtaan välissä sijainnut neulapato on

teollisuushistoriallinen muinaisjäännös. Se on tavallaan myös sotahistoriallinen jäännös siinä mielessä, että neulapadolla oli tärkeä rooli Tampereen taistelun tapahtumissa (1918). (Raninen 2014)

Neulapadon jäänteet mitattiin ja kuvattiin mallintamista varten.

Kuva 11. Neulapadon jäänteet sijaitsevat vesirajan kuvassa heti yläpuolella. Kuvattu kaakosta.

Kuva 12. Kivistä ja betonista tehtyä neulapadon perustusta. Kuvattu itä-kaakosta.

Kuva 13. Kivistä ja betonista tehtyä neulapadon perustusta rakenteen länsipäässä. Kuvattu koillisesta.

Kuva 14. Neulapato kuvattuna huhtikuussa 1918. Taustalla näkyy Kattohuopatehdas kosken länsirannalla.
(Toiva 2021:75, Vapriikin kuva-arkisto, kuvaaja Harald Natvig.)

8.2 Muut kulttuuriperintökohteet

2. Tammerkoski 8

Nimi: Tammerkoski 8

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: 1000023801

Muinaisjäännösstatus: muu kulttuuriperintökohde

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen, 1800-luku

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011, Raninen 2014

Koordinaatit: N 6822455 E 327786 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka Tampereen keskustassa Tammerkosken pohjassa alavoimalan ja Hämeensillan välisellä alueella, kosken keskiosassa.

Paikalla on kosken keskellä kulkeva lähes kaakkois-luoteissuuntainen puurakenne. Puupaaluja on juntattu kosken pohjaan paikoin pareittain 3–4 metrin välein. Kokonaisuuteen kuuluu hirsinen kehikko, joka sijoittuu pystypaalurivistöjen väliin. Hirsinen kehikko on säilynyt vain paikoin ja silloinkin on jäljellä vain yksi hirsikerta. Rakenteen keskivaiheilla on laudoista tehty, laajuudeltaan 2 x 3 metriä oleva lattiamainen puurakenne, joka vaikuttaa muuta rakennetta nuoremmalta.

Tammerkosken uoman pohjalta dokumentoitiin 2011 siellä havaittuja puu- ja kivirakenteita. Tammerkoski oli tarkastusajankohtana ollut kuivillaan jo viikon ajan patovallien korjaustöiden vuoksi. Pirkanmaan maakuntamuseon 2014 tekemän tulkinnan mukaan rakenne on Tampereen verkatehtaan johdinpädon jäännös 1800-luvun lopulta. Tulkinta perustuu kartta- ja valokuva-aineistoon. (Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viimeksi käyty 31.8.2023.)

Tammerkoski 8:n sijainti ja suunta vastaavat varsin hyvin vuosien 1875, 1879, 1882 (1882b) ja 1889 kartoissa kuvattua Verkatehtaan johdinpätoa. (Raninen 2014)

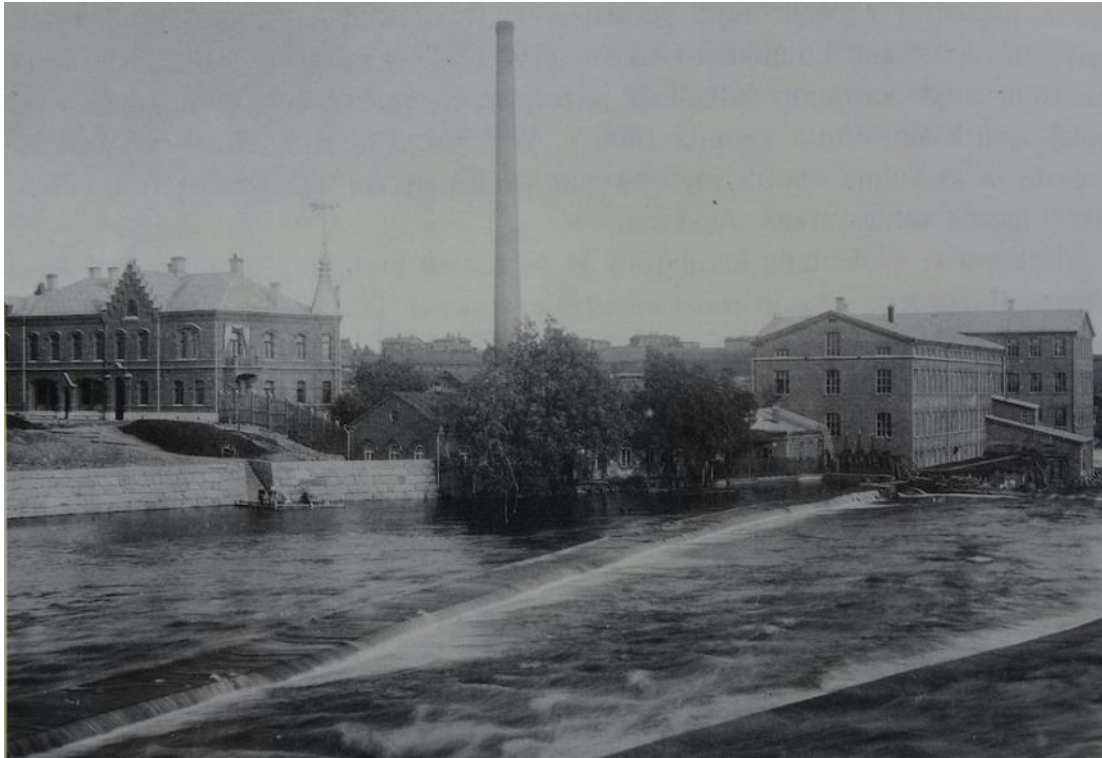
Johdinpäto ilmaantuu karttoihin viimeistään vuonna 1869. Jo ennen Verkatehdasta koskessa näyttää karttalähteen mukaan olevan kevytrakenteisempi päto vuonna 1842, joka johtaa jauhomyllylle. Koskenpohjassa havaittu laudasta pohjaan juntattu seinämäinen jäännös voi olla osa varhaisempaa jauhomyllyn johdinpätoa. Verkatehtaan johdinpäto purettiin 1930-luvulla alavoimalaitoksen rakentamisen ja kosken perkaamisen yhteydessä.

Hirsiarkkurakenteista on edelleen näkyvissä salvottuja hirsiä padon pohjoispäässä noin kaksi kolmasosaa rakenteen pituudesta alajuoksulle päin. Loppuosassa kosken pohjassa on havaittavissa kivinen kohouma aina neulapadon perustukseen saakka, mutta näkyviä hirsirakenteita ei ole jäljellä. Kenttätyön yhteydessä rakenteen sijainti ja laajuus mitattiin alkuperäisellä paikallaan olevien hirsijäänteiden perusteella.

Kohde 7 risteää johdinpädon kanssa ja se on patoa nuorempi rakenne. Nuorempi lattiamainen puurakenne vaikuttaa karanneelta laiturin kannelta, joka on uponnut johdinpädon viereen.

Kuva 15. Verkatehtaan johdinpädon hirsiarkkuperustus ajoittuu 1800-luvun lopulle. Kuvattu luoteesta.

Kuva 16. Johdinpäätös kuvattuna kohti Verkatehdasta 1890-luvun alussa. (Rasila 1984:66.)

Kuva 17. Verkatehtaan johdinpäätöksen hirsipöytäperustuksen välittömässä läheisyydessä on lattiamainen puurakenne. Kuvattu itä-koillisesta.

3. Tammerkoski 11

Nimi: Tammerkoski 11

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: -

Muinaisjäännösstatus: muu kulttuuriperintökohde (ehdotus)

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen, 1880-luku

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011, Raninen 2014

Koordinaatit: N 6822454 E 327755 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Tammerkosken pohjassa, Hämeensillan ja alavoimalaitoksen välisellä alueella uoman länsiosassa on katkonainen kivivalli, jossa on hirsijäännöksiä. Rakenteen kokonaispituus on noin 100 metriä ja leveys noin 4 – 5 metriä. Rakenne on tosin keskiosiltaan tuhoutunut kosken muokkaus ja ruoppaustöissä, joten siitä on havaittavissa eteläinen noin 25 metriä pitkä rakenne sekä pohjoinen noin 30 metriä pitkä rakenne. Niiden välissä rakenne on todennäköisesti tuhoutunut noin 30 metrin matkalta kosken pohjan muokkaustöiden tuloksena. Kivivallien kivet ovat kookkaita luonnokiviä, joista isoimmat ovat kooltaan jopa 2 metriä leveitä ja 0,5 m paksuja. Todennäköisesti rakenteissa on myös hyödynnetty kalliopohjaa. Kiviä tukeneita hirsirakenteita on paikoittain näkyvissä.

Kyseessä on tehtaiden vesiruuille vettä johtaneen johdinpädon jäänteet. Rakenne on purkamisen ja uoman ruoppaamisen johdosta rikkoutunut, mutta maastossa edelleen hyvin näkyvä. Johdinpädot purettiin 1930-luvulla alavoimalaitoksen rakentamisen ja kosken perkaamisen yhteydessä.

Kosken uoman länsipuolinen johdinpäto on piirrettynä karttoihin viimeistään vuonna 1878. Päto muodosti parin Verkatehtaan johdinpädolle ja se palveli kosken länsipuolisen teollisuuden vesiruuhiin vedentarvetta.

Jäänteet mitattiin ja kuvattiin kenttätutkimuksen yhteydessä.

Kuva 18. Hirsiarkuista rakennetun johdinpädon jäänteet uoman länsirannalla. Kuvattu pohjoisesta.

Kuva 19. Johdinpädon puisia rakenteita. Kuvattu kaakosta.

8.3 Muut kohteet

4. Tammerkoski 7

Nimi: Tammerkoski 7

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: 1000023798

Muinaisjäännösstatus: muu kohde

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011, Raninen 2014

Koordinaatit: N 6822425 E 327802 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Tammerkosken pohjassa alavoimalan ja Hämeensillan välissä siten, että kohteen itäpääty on noin 40 metriä luoteeseen verkatehtaan luoteiskulmasta.

Kosken poikki kulkee länsilounais-itäkoillissuuntainen kivistä ja puusta olevan rakenteen jäännös, jonka pituus on noin 35 metriä ja leveys noin kolme metriä. Rakenteen reunoilla on katkenneita pystypaaluja, joiden halkaisija on noin 20 cm. Paalut ovat 4–5 metrin välein. Paalujen välisellä alueella on luonnonkiviä.

Tammerkosken uoman pohjalta dokumentoitiin 2011 (Kuitunen & Luoto)) siellä havaittuja puu- ja kivirakenteita. Tammerkoski oli tarkastusajankohtana ollut kuivillaan jo viikon ajan patovallien korjaustöiden vuoksi. Tarkastuksen aikana rakenne tulkittiin kiviperustukselta mahdollisesti siltaan tai patoon liittyen. Pirkanmaan maakuntamuseon 2014 tulkinnan mukaan rakenne lienee Verkatehtaan ja Kattohuopatehtaan toimintaan liittyneen tilapäispadon jäännös 1880–1890-luvulta. (Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viimeksi käyty 31.8.2023.)

Tammerkoski 7:lle ei inventoinnin yhteydessä löydetty selitystä historiallisista kartoista, valokuvista tai lähdekirjallisuudesta. Näin ollen kyse ei ole minkään pitkäikäisen sillan tai padon jäännöksestä. Todennäköisin selitys lienee, että Tammerkoski 7 on jonkin tilapäisen patorakennelman perustus. Koskenpohjalla on ollut erilaisia työmaita, ja v. 1880 Verkatehdas ja Kattohuopatehdas saivat luvan tilapäispadon rakentamiseen vedenkorkeuden säätelemiseksi (Raninen 2014 perustuen Kaukovalta 1930).

Rakenne risteää kohteen Tammerkoski 8 kanssa. Se on osin rakennettu Verkatehtaan johdinpäädön päälle. Jäänteet mitattiin ja kuvattiin mallintamista varten kenttätyön yhteydessä

Kuva 20. Rakenteet Tammerkoski 7 ja 8.

5. Tammerkoski 10

Nimi: Tammerkoski 10

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: 1000023811

Muinaisjäännösstatus: muu kohde (todennäköisesti tuhoutunut)

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen, 1800-luku

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011, Raninen 2014

Koordinaatit: N 6822527 E 327753 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Muinaisjäännösrekisterin kuvaus:

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Tammerkosken pohjassa Hämeensillan alla ja hieman myös sen pohjoispuolella.

Vuonna 2011 havaittiin Tammerkosken länsirannan vieressä Hämeensillan alla kolmessa kohdassa aitamaisista rakennetta, aivan kosken kivipaasista tehdyn seinämän vieressä (tarkastusraportin kohde 10A). Rakenteet on tehty noin 10 cm leveästä ja 3 cm paksusta laudasta. Laudat on juntattu koskenpohjaan. Rakenteet ovat koskenreunan suuntaiset ja kukin on pituudeltaan noin 4 metriä. Hämeensillan alla, kosken itärannan vieressä on leveydeltään 0,5 metriä ja korkeudeltaan 0,5 metriä oleva porrasmainen rakenne, joka on kiinni kosken seinämässä (vuoden 2011 tarkastusraportin kohde 10B). Se on tuettu reunastaan pystylaudoituksella. Laudoitus on tehty noin 10 cm leveistä ja 3 cm paksuista laudoista, jotka on juntattu koskenpohjaan. Rakenteessa näkyy suuria rautanauvoja. Hämeensillan alla keskellä koskea on pystypaalujen jäänteitä rivissä kosken pituussuunnassa (v. 2011 tarkastusraportin kohde 10C).

Pirkanmaan maakuntamuseo dokumentoi koskenpohjassa havaittuja rakenteita 2011 kosken ollessa väliaikaisesti kuivilla. Dokumentoitujen arvion mukaan rakenteet voivat liittyä kosken seinämän rakentamiseen jonkinlaisina apu- tai tukirakenteina. (Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viimeksi käyty 31.8.2023.)

Vuoden 2023 havainnot:

Kohdetta ei havaittu vuoden 2023 maastotutkimuksissa. Kohde on mahdollisesti tuhoutunut Hämeensillan korjaustöiden yhteydessä. Sillan muutostyöt käynnistyivät helmikuussa 2018 ja valmistuivat vuoden 2019 aikana. Hämeensillan pohjoispuolista aluetta ei inventoinnin yhteydessä tarkastettu.

6. Tammerkoski 6

Nimi: Tammerkoski 6

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: 1000023797

Muinaisjäännösstatus: muu kohde

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011

Koordinaatit: N 6822442 E 327828 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Tammerkosken pohjassa alavoimalan ja Hämeensillan välissä, kosken itärannan tuntumassa noin kahden metrin päässä rannasta, noin 35 metriä luoteeseen Verkatehtaan luoteiskulmasta.

Paikalla on puulankuista tehty rännimäisen rakenteen jäännös, jonka leveys on noin 1,2 metriä ja korkeus 0,4 metriä. Ränni katoaa koskenpohjan sisään muutama metri ennen koskenrantaa. Rakenne suuntautuu kohti entistä verkatehdasta. Rännin suuaukolta lähtee kohti länsiluodetta puisen seinämän jäännös, jonka pituus on noin 10 metriä. Seinämästä on jäljellä yksi pystypaalu ja pohjaan upotettu laudasta tehty seinämän alin kerros.

Tammerkosken uoman pohjalta dokumentoitiin 2011 siellä havaittuja puu- ja kivirakenteita. Tammerkoski oli tarkastusajankohtana ollut kuivillaan jo viikon ajan patovallien korjaustöiden vuoksi. Pirkanmaan maakuntamuseon arvion mukaan rakenne saattaa liittyä verkatehtaan toimintaan. (Kulttuuriympäristön palveluikkuna. Viimeksi käyty 31.8.2023.)

Rakenne puhdistettiin kenttätöiden yhteydessä levästä ja muusta kasvillisuudesta. Sen sijainti dokumentoitiin, mutta rakennetta ei kuvattu. Rakenne vaikuttaa vanhalta viemäritä.

Kuva 21. Tammerkoski 6, kuvassa oikealla.

7. Tammerkoski 12

Nimi: Tammerkoski 12

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: -

Muinaisjäännösstatus: muu kohde (ehdotus)

Muinaisjäännöstyyppi: teollisuuskohteet

Ajoitus: historiallinen, 1800-luku

Aiemmat tutkimukset: Kuitunen & Luoto 2011, Raninen 2014

Koordinaatit: N 6822392 E 327797 Z 81

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Tammerkosken pohjassa, Hämeensillan ja alavoimalaitoksen välisellä alueella, neulapadon perustuksen läheisyydessä. Kohteesta ei ole havaintoja aikaisemmissa tutkimuksissa.

Hirsiarkkuperustus, joka vaikuttaa olevan erillinen Verkatehtaan johdinpäädön, Tammerkoski 8, rakenteesta. Rakenne on suorakaiteen muotoinen ja virran suuntainen. Sen länsipuolen reunassa on paikoillaan edelleen alimpia hirsirakenteita paikoillaan. Itäpuoleisessa reunassa ei ole näkyvissä puurakenteita. Rakenne mitattiin paikoilleen ja dokumentoitiin kuvaamalla.

Vanhoista kartoista ei löydy suoraa yhteyttä tähän rakenteeseen. Se voi liittyä kosken väliaikaisten padotusten aikaisiin rakenteisiin 1800-luvun lopulla tai esimerkiksi neulapadon rakentamisen väliaikaisiin tukirakenteisiin.

Kuva 22. Hirsiarkkurakenteesta on näkyvissä muutamia hirsii ja kivinen kohouma kosken pohjassa. Kuvattu lännestä.

8. Ratinan suvanto 1

Nimi: Ratinan suvanto 1

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: -

Muinaisjäännösstatus: muu kohde (ehdotus)

Muinaisjäännöstyypit: kulkuväylät

Ajoitus: historiallinen, 1900-luku

Koordinaatit: N 6822195 E 327778

Syvyys: Min 2,5 m Max 3,0 m

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Ratinansuvannossa. Kohde on kooltaan noin 7 x 7 metriä ja se nousee pohjasta 50 cm. Todennäköisesti kyseessä on ollut perustuksena käytetty kivitäytteinen hirsiarkku.

9. Ratinan suvanto 2

Nimi: Ratinan suvanto 2 (ehdotus)

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: -

Muinaisjäännösstatus: muu kohde (ehdotus)

Muinaisjäännöstyypit: kulkuväylät

Ajoitus: historiallinen, 1800–1900-luku

Koordinaatit: N 6822136 E 327781

Syvyys: Min 5,2 m Max 5,7 m

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Ratinansuvannossa. Pohjassa on kiviä ja puuta aseteltuna jonomaisiin muodostelmiin. Koko alue on noin 44 metriä pitkä ja 10 metriä leveä. Mahdollisesti tukinuittoon liittyvä jäännös.

10. Ratinan suvanto 3

Nimi: Ratinan suvanto 3 (ehdotus)

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: -

Muinaisjäännösstatus: muu kohde (ehdotus)

Muinaisjäännöstyyppi: kulkuväylät

Ajoitus: historiallinen, 1800–1900-luku

Koordinaatit: N 6822184 E 327698

Syvyys: Min 3,6 m Max 4,2 m

Koordinaattiselite: GPS-mittaus

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Ratinansuvannossa. Suorakaiteenmuotoinen massiivinen kiviperustus on kooltaan noin 15 x 6 metriä. Mahdollisesti laiturin tai sulkupuominen ankkurointipisteen kiviperustus.

11. Ratinan suvanto 4

Nimi: Ratinan suvanto 4 (ehdotus)

Kunta: Tampere

Muinaisjäännöstunnus: -

Muinaisjäännösstatus: muu kohde (ehdotus)

Muinaisjäännöstyyppi: kulkuväylät

Ajoitus: historiallinen, 1800–1900-luku

Koordinaatit: 6822029 E 327565, N 6822063 E 327548, N 6822117 E 327781,

N 6822074 E 327821 (kulmapisteet)

Syvyys: Min 3,0 m Max 5,5 m

Koordinaattiselite: GPS-mittaus kohteen keskeltä

Sijaintipaikka on Tampereen keskustassa Ratinansuvannossa. Ratinan Stadionin rannan tuntumassa on noin 250 metriä pitkä ja 55 metriä leveä runsaasti puutavaraa sisältävä alue.

9 Tulokset

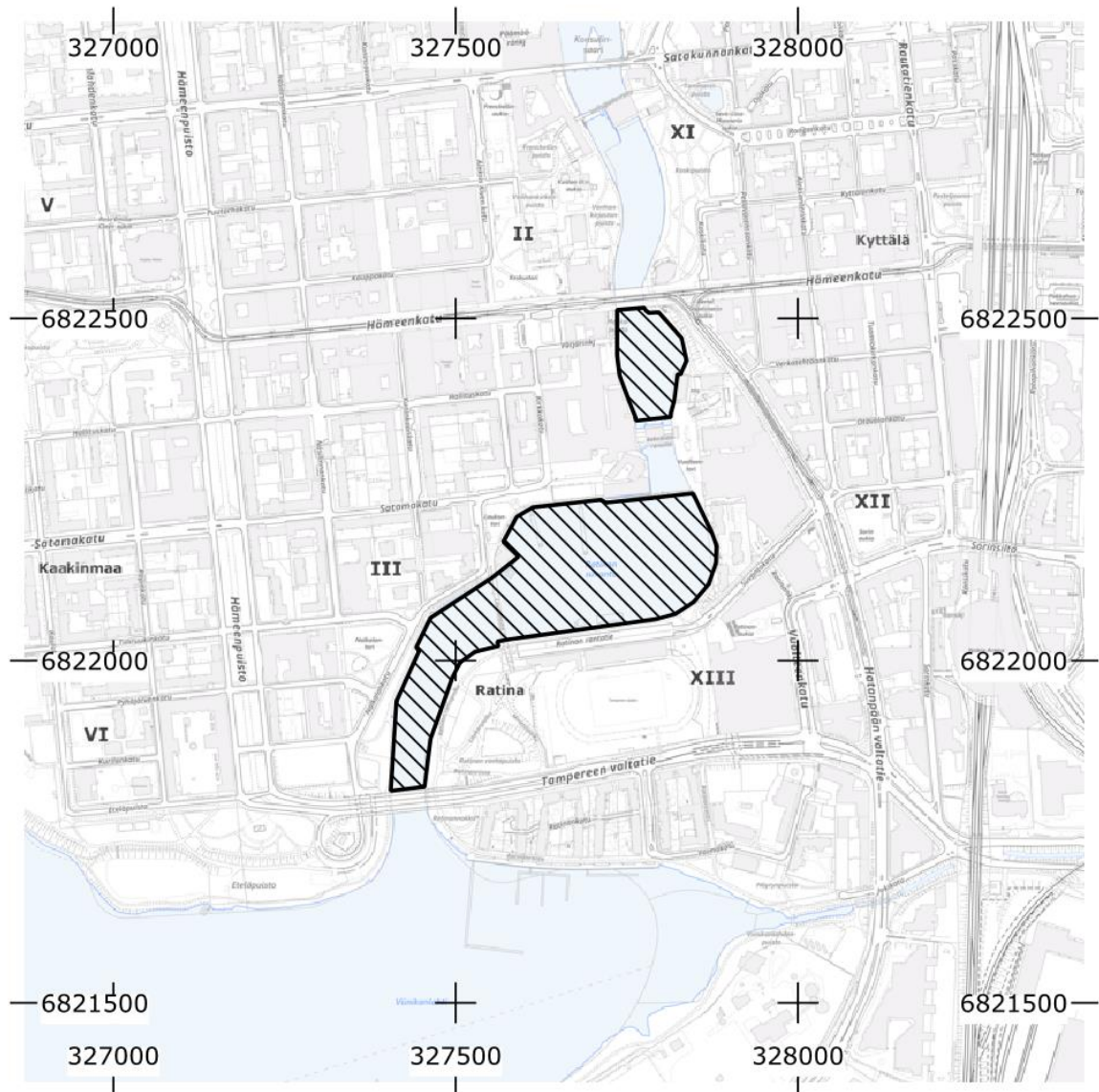
Tutkimuksessa löydettiin uutta tietoa kosken pohjassa sijainneiden rakenteiden historiasta ja käyttötarkoituksesta. Alakosken rakentamisen eri vaiheista saatiin kattava kuva ja suurin osa havaittujen rakenteiden käyttötarkoituksesta pystyttiin määrittelemään historiallisten karttojen ja kuvien perusteella.

Kiinteänä muinaisjäännöksenä suojellun neulapadon sijainti ja laajuus määriteltiin mittaamalla. Padon perustukset dokumentoitiin kuvaamalla. Tutkimuksessa dokumentoitiin lisäksi muu kulttuuriperintökohde Tammerkoski 8, mikä on Verkatehtaan johdinpato. Muut kohteet koskenpohjalla ovat Tammerkoski 6 ja 7, jotka dokumentoitiin myös tämän tutkimuksen yhteydessä. Kohde 10 on todennäköisesti ainakin osittain tuhoutunut Hämeensillan korjaustöiden yhteydessä (2018-2019), koska rakennetta ei havaittu elokuussa 2023.

Uusia kohteita havaittiin kaksi. Uoman länsirannalla, kosken pituussuunnassa sijaitsee toinen johdinpato (Tammerkoski 11). Kohdetta ehdotetaan muuksi kulttuuriperintökohteeksi koska se muodostaa kokonaisuuden yhdessä Verkatehtaan padon kanssa.

Neulapadon perustuksen pohjoispuolella havaittiin hirsiarkkurakenteen jäänteitä (Tammerkoski 12), jotka ovat mahdollisesti jonkin kosken rakentamisvaiheen väliaikaisia tukirakenteita.

Vuolteensillan ja voimalaitoksen välistä allasta ei olosuhteitten takia tarkastettu. Historiallisten karttojen ja kuvien perusteella alue vaikuttaa voimakkaasti muokatulta 1930-luvun aikana (katso Kuva 9).

Kartta 8. Tarkastetut alueet. MK 1 : 10 000.

10 Lähteet

Antila, J. ja Mukala, J. 1982. Takon rakennushistoria 1865–1980. Tampere: Tampereen teknillinen korkeakoulu.

Kuitunen & Luoto 2011. Tampere Tammerkoski, Tarkastus koskenpohjalla 22.8.2011.

Luoto, Kalle 2021. Tampereen kaupunki, Frenckellin asemakaavan muutoksen 8776 arkeologinen selvitys 2021. Heilu Oy. Inventointiraportti.

Niemelä, J. 2006. Tiilestä tehty Tampere. Tampere: Tampere-Seura ry.

Raninen, Sami 2014. Tampere. Keskustan osayleiskaava-alueen arkeologinen inventointi 2014.

Rasila, Viljo 1984. Tampereen historia II 1840-luvulta vuoteen 1905. Tampereen kaupunki.

Siiri tietokanta

Kartat

Tampereen kaupunginarkisto

Tammerkosken alaputous laitoksineen Walleniuksen kartasta v. 1825. Arkistonumero 10.01.02.01:126.

Karta Öfver Tammerfors Ström 1842. E.F. Gylden & Gustaf Mohell. Arkistonumero 10.01.02.01:98.

Karta Öfver Tammerfors Ström 1869. Arkistonumero 10.01.02.01:89.

Karta Öfver Tammerfors Ström 1878. H. Nordenswan. Arkistonumero 10.01.02.01:92.